

בכיה של חינוס לדורות

לפרשת דברים ולענין תשעה באב

הרב מרדכי אלון, ג' מנחם אב התשע"ב

להארות/הערות: matan.ozana@gmail.com

בכדי שנזכה באמת לסעודת משיח בתשעה באב, עלינו לעסוק בשורש ולא לברוח ממנו. אשר על כן, ברצוני לעסוק בשורשו של היום הזה, שאף מוזכר באופן מרכזי בתחילת פרשת "דברים".

פרשת דברים לעולם תחול בשבת פרשת "חזון", והשנה ביום תשעה באב עצמו. השבוע נקרא את שלוש ה"איכות" של משה, ישעיה וירמיה: "איכה אשא לבדי"¹, "איכה היתה לזונה"², "איכה ישבה בדד"³, וכפי שמלמדנו השל"ה הקדוש ואחרים – יש בפרשה של כל שבת מהדברים שיתנו את הכח לכל אותו השבוע. יש פרשות בהן הדבר בולט יותר מבאחרות, כמו למשל בפרשת מותו של אהרון שתמיד תחול בשבוע פטירתו של אהרון. כך, שבת פרשת דברים היא השבת שבה משה רבינו מסביר בפירוט יתר את חטא המרגלים – יותר מכל חטא אחר אותו הוא מזכיר.

בשונה מספר במדבר, בתיאור סיפור המרגלים בפרשת "דברים" המיקוד סר כמעט לגמרי מן המרגלים והוא מופנה אל עבר העם עצמו. יש כמובן אזכור של המרגלים, אך הוא כבטל אל מול כובד האחריות המוטלת על העם. ובשבוע שחלה בו הפרשה הזו שבה האחריות לחטא מוטלת על העם, חל תשעה באב.

חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמישה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפסטמוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל; בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא ייכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה, ובשנייה, ונלכדה בית תור, ונחרשה העיר.⁴

בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות. ראינו יותר מפעם שמדובר הרבה מעבר למעשה שבירת הלוחות של משה, ראינו בשיעורים קודמים⁵ כיצד כיצד שבירת הלוחות והחומות מחוברים זה לזה. ה"לוחות" מסמלות את ההיכלים, הבטחון, השאננות, הקונספציות שנשתברו להם.

¹ דברים א', יב.

² ישעיהו א', כא.

³ איכה א', א.

⁴ תענית ד', ו.

⁵ בשיעור "מה טובו אוהליך יעקב" על פרשת בלק התשע"ב.

בתשעה באב ארעו את אבותינו חמישה דברים, והראשון שבהם הוא חטא המרגלים. זה היום שבו חוזרים המרגלים מתור הארץ ומוציאים דיבתם רעה על הארץ. ארבעת הדברים האחרים שארעו בתשעה באב קשורים לחרבן עצמו, והשאלה המתבקשת היא: מה בין חטא המרגלים לבין ענין החרבן? זוהי שאלה שתלווה אותנו לאורך השיעור, ותקבל ב"ה מענה באחריתו.

כאמור, את פרשת המרגלים מספרת התורה פעמיים. נראה את הדברים תחילה בפרשת "שלח"⁶:

{לא} וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוּכָל לַעֲלוֹת אֶל-הָעָם כִּי-חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ: {לב} וַיֹּצִיאוּ דִבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אֶרֶץ אֲכָלֹת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-דָּאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוּתִים: {לג} וְשָׁם רָאִינוּ אֶת-הַנֶּפִּילִים בְּנֵי עָנָק מְדִהֲנָפְלִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כְּחֹגְבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם:

הדברים שמשמיעים כאן המרגלים באוזני העם קשים מאוד לשמיעה. צריך לזכור שמדובר במנהיגים אדירים, אלו הם ראשי השבטים שנבחרו בקפידה. וכאשר האחראים העתידיים על הנחלות טוענים כי הדבר הוא בלתי אפשרי לביצוע, הדבר מקשה על העם מאוד בתפיסת "צד" בענין. עד לפסוקים אלו הכל עוסק במרגלים - הביצוע, הויכוח ביניהם, התגובות. ומה עושה העם בתגובה?

{א} וַתִּשָּׂא כָל-הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת-קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא: {ב} וַיֵּלְנוּ עַל-מִשְׁחָה וְעַל-אֲהֲרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֵלֵהֶם כָּל-הָעֵדָה לוֹ-מָתָנוּ בָּאָרֶץ מִצְרַיִם אֹי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוֹ-מָתָנוּ: {ג} וְלָמָּה ה' מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנָפֹל בְּחָרֶב נַשְׁנֵנוּ וְטַפָּנוּ יִהְיוּ לְבָז לְלֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרַיִם:

לכאורה ה"לילונ" של פסוקים ב'-ג' הוא הדבר הבעיתי הבולט בתגובת העם, ואילו חז"ל רואים דווקא בפסוק א' את שורש הבעיה:

שתי בכיות, אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני. בלילה - על עסקי אותו לילה שנאמר וזתשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא'. אמר רבא אמר רב יוחנן: אותו לילה ליל תשעה באב היה... אמר הקב"ה לישראל 'אתם בכיתם בכייה של חינוס ואני אקבע לכם בכייה לדורות'.⁷

נבחין כי לפי דברי המדרש המובאים כאן, תשעה באב לא נקבע על חטא הוצאת הדיבה של המרגלים, אלא על אותה בכית חינוס. ולכאורה, היאך זו בכיה של חינוס? הלא כאמור - נשלחו נבחרי השבטים, שבצורה שקולה לכאורה הסיקו את מה שהסיקו. אפשר לטעון שהם טעו והטעו

⁶ במדבר י"ג, לא-לג והלאה.

⁷ סנהדרין, קד: ד"ה "בכה תבכה בלילה"

את העם, אך כיצד העובדה שהעם הושפע באופן הגיוני לכאורה מדבריהם מטיל את האחריות דווקא על העם? וגם אם נאמר שהעם חטאו, איך ניתן לקרוא לבכיה שכזו "בכיה של חינוך"?

בהערת אגב נאמר, שחז"ל שאומרים שבחטא המרגלים עצמו לא היו שותפות הנשים⁸, לא עושים הפרדה דומה לגבי הבכיה עצמה, שם כולנו באותה הסירה.

הביטויים "בכית חינוך", "שנאת חינוך" שגורים בפנינו, ואני רוצה להעמיק בהם ובמושג "חינוך" בכלל. על שלוש עברות חרב הבית הראשון (עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים), אבל בית שני נחרב מסיבה אחרת:

בית שני שהיו עוסקים בו בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים מפני מה חרב?
מפני שהיתה בו שנאת חינוך, ללמדך ששקולה שנאת חינוך כנגד ג' עבודה
זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.⁹

שנאת חינוך היא מושג מעורפל בעינינו. גשו אל יהודי ששונא יהודי ושאלו אותו: "וזאת למה?" - הדבר האחרון שהוא יאמר בתגובה הוא שלשנאה הזו אין סיבה, שהיא "סתם", אלא הוא ימנה בפניכם אלף ואחד תירוצים הגיוניים ואף ינסה לגרור אתכם לצד שלו בסיפור. שנאת חינוך היא מושג שכנראה איננו מבינים אותו לאשורו.

הדגשנו בעבר את ההבדל בין חרבן בית ראשון לשני בכך שחרבן בית שני נחשב חמור יותר מבחינה הלכתית, כאשר הדוגמה המעשית לכך היא צום י"ז בתמוז שנקבע על הבקעת העיר בבית שני, ולא בט' בתמוז שבו הובקעה העיר בבית ראשון. חז"ל אומרים שקבעו רק את אחד מן השנים כיום תענית על מנת שלא יהיה טורח ציבור, ומנמקים את הבחירה דווקא בי"ז בתמוז בכך שחרבן בית שני "חמיר לן טפי"¹⁰ (חמור לנו יותר), שהיתה שנאת חינוך ושלא נתגלה קיצו (לעומת בית ראשון שידעו שישוב ויבנה לאחר שבעים שנה). וכך אומר ה'חתם סופר' על סוגיה בגמרא הדנה במנהגי אבלות שהונהגו לאחר חרבן הבית השני¹¹:

וצריך עיון, מה עלה על דעת הפרושין בחורבן בית שני להתאבל יותר ממה שתקנו נביאים בחורבן בית ראשון לצום ד' צומות? ... דחורבן בית ראשון שנתגלה קצו ע' שנים (ע"פ יומא ט:) ונתיאשו מלשוב עד סוף הזמן, ובין הזמן ההוא לא היה מקום להתאבל - אלא ביום שארעו בו מאורעות לישראל - היינו ד' צומות, אך בית שני שלא נתגלה קיצו - וכל יומא ויומא זמניה הוא, וכל יום שלא נבנה בו כאילו נחרב בו, ו"תוחלת ממושכה מחלה

⁸ רש"י על במדבר כ"ו, סד: "ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן", אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים, לפי שהן היו מחבבות את הארץ. האנשים אומרים: 'נתנה ראש ונשובה מצרימה', והנשים אומרות: 'תנה לנו אחוזה'..."

⁹ יומא ט.

¹⁰ לשון הרמב"ן בספר "תורת האדם" עמוד רמ"ג, וכן בשו"ע או"ח סימן תקמ"ט סעיף ב.

¹¹ דברי ה'חתם סופר' על הגמרא בבבא בתרא ס:

לב", והוא גזירה קשה מאוד כליון עינים ודאבון נפש רח"ל, ראויה להתאבל בכל יום ושעה.

עבורנו, אלו החיים לאחר אלפיים שנות חרבן – לא צריך להסביר את ההבדל בין חרבן בית ראשון לחרבן בית שני. ברור לנו שחרבן בית שני חמור יותר. אבל, יש לשים לב שכאשר ירמיהו אומר באוזני העם שחי בתקופת חרבן בית ראשון את המילים "צום הרביעי" – הוא מדבר על צום ט' בתמוז, כלומר – עם ישראל בפועל צם תחילה בט' בתמוז. ההחלטה שמעבירים את ט' בתמוז ל"ז בתמוז – ניתנה לעם שכבר צם את ט' בתמוז¹². רק לאחר מכן, לאחר חרבן הבית – באו יהודים אל תלמידי רבי עקיבא ואומרים להם שט' בתמוז הוא כאין וכאפס אל מול י"ז בתמוז, חמיר לן טפי! זאת לא מפני שהם ידעו זאת כבר אלפיים שנה, אלא מיד הם ידעו זאת, הם חיו את אותה שנאת חינום והבינו את המציאות הזו בו במקום! עם ישראל הפסיק לצום בט' בתמוז כדי להפנים מה נחשב "קל", ומה נחשב "חמור". מה קל? הקרבה למולך – "קל". שפיכות דמים – "קל". גילוי עריות – "קל". שנאת חינום – חמור!

אחרי הדברים האלו, חשוב עוד יותר להבין מהי שנאת חינום שבגינו בית שני חרב (לא בעבר כי אם בהווה), מפני שאם הוא חרב, סימן שהסיבה שבגינה הוא חרב – לא נפסקה.

בעל "אם הבנים שמחה"¹³ כותב שהוא איננו מבין איך מצפים שבית שלישי יבנה, והוא מביא קל וחומר לענין – אם בית בנוי לתפארה שעמד בדורות של גדולי העולם כאשר ירושלים בתפארתה, אם כל הדבר הבנוי הזה – דינו להחרב בעוון שנאת חינום, אז מה ההוא אמינא שלנו שבית חרוב יבנה כאשר עוון שנאת חינום טרם פג? הלא אם יש בשנאת חינום כח מספיק כדי להחריב הכל, אז אם לא טופל הענין בטיפול שורש, היאך אפשר בלי תיקונו שיבנה הבית החרב?

ממשיך בעל "אם הבנים שמחה" בספרו ומספר לנו שהיתה התכנסות בה ישבו הרבה אדמו"רים וגדולי ישראל של אותה התקופה, כאשר במרכז ההתכנסות ישב הבעל"ז. ברגע של התרוממות הרוח – דפק אחד הגדולים שישבו שם וששמו לא מוזכר על השולחן, ניגש אל הרבה וביקש ממנו שיגזור גזירה, שיכריח את כולם לשוב איש איש אל קהילתו ויחזק אותה בשמירת השבת, תורה ומצוות. בסיום דבריו שואל אותו הבעל"ז: "זהו?" ולאחר מכן אמר: עכשיו נעורר את כולם למה שאנו (באמת) חסרים – לאהבת ישראל, עכשיו נדאג כולם רק לזה, והקב"ה כבר ידאג שכולם לא יחללו שבת.

נשוב לאותה שנאת חינום שבגינה חרב בית שני. אומרים לנו חז"ל¹⁴:

אמר רבי זעורה: הראשונים עשו תשובה והשניים לא עשו תשובה, הראשונים נתגלה עוונם ונתגלה קיצם, השניים נתגלה עוונם ולא נתגלה קיצם.

¹² וכבר הערנו שמדובר בלפחות שבעים שנה אם לא יותר, כי יתכן שהמשיכו לצום גם לאחר בנין הבית – ואז צמו 470 שנה.

¹³ הרב שלמה יששכר טייכטל היה אחד מחשובי הרבנים בהונגריה, ונרצח בשואה. הספר "אם הבנים שמחה" עוסק בחשיבות העלייה לארץ ישראל, אהבת הארץ ולימוד זכות על החילונים הציונים.

¹⁴ ירושלמי יומא פ"א ה"א. ובגרסה דומה בבלי ביומא ט':

בבית ראשון "נתגלה עוונם" – יודעים מה העוון, וכיוון שנתגלה עוונם – נתגלה קיצם. אבל בחרבן בית שני – לא נתגלה עוונם, וכיוון שלא נתגלה עוונם, לא נתגלה קיצם. האמירה הזו קשה: מה פירוש "לא נתגלה עוונם"? הלא חז"ל אמרו לנו קודם לכן שמדובר בשנאת חינו! ועוד, כיצד ניתן לדרוש מאיתנו לתקן את החטא אם הוא איננו גלוי?

במקום אחר אומרים חז"ל¹⁵:

דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה...
שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין.

נרצה לברר האם מדובר בדבר נפרד משנאת חינו או שהוא אותו ענין? אם כן, היאך הוא קשור?

בספר דברים, כאמור, האחריות לחטא המרגלים מועברת אל כתפי העם. נקרא את הדברים בכתובים¹⁶:

(כב) וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לַפְּנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת־
הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ אֵתָנוּ דְּבַר אֶת־הַדֹּדֹךְ אֲשֶׁר נִעְלָה־בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נִבְּא
אֱלֹהִים: (כג) וַיִּטֵּב בְּעֵינֵי הַדֹּבֵר וַאֲקַח מִכֶּם שְׁנַיִם עֹשֶׁר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד
לְשִׁבְטָא:

ממה שמתואר לנו כאן - העם הוא זה שרצה לשלוח מרגלים ומשה רק הסכים.

(כד) וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ הַהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֲשַׁכָּל וַיִּדְּגְלוּ אֹתָהּ: (כה) וַיִּקְחוּ בְיָדָם
מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיֹּרְדּוּ אֵלֵינוּ וַיָּשֻׁבוּ אֵתָנוּ דְּבַר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הִ'
אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ:

שימו לב שלא רק שהמרגלים לא מוזכרים פעמים רבות, אלא שכאשר הם מוזכרים – הם מוזכרים לשבח. הלא המרגלים ידועים לנו כאלו שהוציאו דיבה, וכאן מוזכר רק החלק הראשון של דבריהם שבו אמרו: "בָּאֵנוּ אֶת הָאָרֶץ וְגַם זֶבֶת חֶלֶב וְדִבַּשׁ הִיא וְזֶה פְּרִיהָ"¹⁷. אפשר להסביר כרש"י שמדובר בדברי חלב ויהושע, ואפשר גם להסביר שמשה כאמור מנסה להעביר את המיקוד אל העם, ולכן בוחר בקפידה את דברי המרגלים לציטוט כאן. נמשיך:

(כו) וְלֹא אָבִיתֶם לַעֲלֹת וַתִּמְרוּ אֶת־פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (כז) וַתִּרְגְּזוּ בְּאֶהְלֵיכֶם
וַתֹּאמְרוּ בְּשִׁנְאָת ה' אֵתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת אֵתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי
לְהַשְׁמִידָנוּ:

¹⁵ בבא מציעא ל:

¹⁶ דברים א', כב והלאה.

¹⁷ במדבר י"ג, כז.

רש"י אומר – "זתרגנו" – דיברו לשון הרע. כלומר לא המרגלים מתוארים כדוברי לשון הרע כאן, אלא העם עצמו! והכתוב ממשיך:

{כח} אָנָה | אֲנַחֲנוּ עָלִים אַחֲיֵנוּ הַמָּסוּ אֶת־לִבֵּנוּ לֵאמֹר עִם גְּדוֹל וְרֵם מִמֶּנּוּ
עָרִים גְּדוֹלֹת וּבְצוּרֹת בְּשָׁמַיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם:

העם טוען: "אחינו המסו את לבנו" – במה שמזכיר לנו את השאלה שלנו קודם לכן: היאך זו נחשבת בכיה של חינו?

משה ממשיך להוכיח את העם בפסוקים הבאים:

{לא} וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף ה' אֱלֹהֶיךָ כְּאֲשֶׁר יִשְׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלַּכְתֶּם עַד־בְּאֶבְרָם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: {לב} וּבִדְבַר הַזֶּה אֵינְכֶם
מֵאֱמִינִם בְּה' אֱלֹהֵיכֶם:

לא זו בלבד שיש לעם "בשנאת ה' אותנו", לא רק "זתמרו", לא רק "זתרגנו", אלא גם (ובעיקר) - "אינכם מאמינים בה".

שימו לב מי הם הניצבים מול משה ושומעים את דברי התוכחה שמושמעים כאן. לא מדובר בדור החוטא עצמו, שכן הדור הזה כבר תם. אלא מדובר בדור של יתומים שקברו את אבותם ועימם את תרבות האנשים החטאים. וכאן משה מתאר להם את החטא הידוע באופן שבו כאילו לא היו מרגלים כלל, אלא האחריות כולה מוטלת על אבותם. השמעתם תוכחה שכזו?

משה לא מסיים את דבריו בדברים הקשים האמורים, אלא הוא ממשיך:

{לד} וַיִּשְׁמַע ה' אֶת־קוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר: {לה} אֲסִירָאָה אִישׁ
בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדֹּר הָרַע הַזֶּה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֶת
לְאַבְתִּיכֶם:

שימו לב – בגלל דברי העם ה' גזר את מה שגזר, המרגלים כביכול לא רלוונטים לסוגיה.

{לו} זִלְתִּי כָּל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָאֵלֶּה וְלֹא־אֶתֶּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְדַּבְּתָּ
וּלְבָנָי יָעֹז אֲשֶׁר מִלֹּא אֲחֲרֵי ה':

כלב מילא את ליבו, הוא מאמין. הוא עלה לקברי אבותיו, הוא היסה את העם אל משה, הוא זה שאמר "עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה"¹⁸. ואתם, בדבר הזה - אינכם מאמינים בה'. הניגוד בולט.

משה מזכיר גם שבו התנאף ה' על כך שהסכים לעצם המהלך ("ויטב בעיני הדבר" – ולא בעיני המקום¹⁹):

{לז} גַּם־כִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלֶכֶם לֵאמֹר גַּם־אֶתֶּן לֹא־תִבָּא שָׁם: {לח} יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן־נוּן הָעֹמֵד לִפְנֵיךָ הוּא יֵבֵא שָׁמָּה אֶתוֹ חֹזֵק כִּי־הוּא יַנְחִילָנָה אֶת־יִשְׂרָאֵל:

¹⁸ במדבר י"ג, ל.

¹⁹ רש"י על דברים א', כג.

לאחר כל זאת - מגיעים לחטא המעפילים. החטא שנראה לנו בספר במדבר כחטא שולי של מפלגה קטנה בתוך העם, נראה כאן כחטא סוחף של העם כולו:

{מא} וַתַּעֲנוּ | וַתֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ חֲטֵאוֹנוֹ לַה' אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחָמְנוּ כְּכָל אֲשֶׁר-צִוָּנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וַתַּחֲגֹרוּ אִישׁ אֶת-כְּלֵי מִלְחָמָתוֹ וַתַּהֲיֵנוּ לַעֲלֹת הַהָרָה: {מב} וַיֹּאמֶר ה' אֵלֵינוּ אָמַר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא-תִלָּחֲמוּ כִּי אֲיַנְנִי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִגְנָפוּ לִפְנֵי אֲבִיכֶם: {מג} וַאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתִּמְרוּ אֶת-פִּי ה' וַתִּזְדוּ וַתַּעֲלוּ הַהָרָה: {מד} וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּהָר הַהוּא לִקְרֹאתְכֶם וַיְרִדְפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים וַיָּכֻתוּ אֶתְכֶם בְּשִׁעִיר עֲדִי-חֲרָמָה:

ולבסוף מגיע החידוש העיקרי:

{מה} וַתִּשְׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי ה' וְלֹא-שָׁמַע ה' בְּקִלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם:

המושג בכי לא הוזכר כלל עד לפסוק זה. יש שני חידושים בדבר זה: האחד - שהיה בכי לאחר חטא המעפילים (מה שלא הוזכר בפרשת "שלח"), והשני - שהיתה בכיה גם קודם לכן (ולכן נאמר **"ותשובו ותבכו"**²⁰).

מיד לאחר מכן משה מדלג על שאר הסיפורים שארעו במדבר (אליהם הוא ישוב רק בעוד כשמונה פרקים), במה שנראה כמעשה מכוון הנועד לייחס חשיבות מועטה אל יתר האירועים ביחס לחטא זה:

{א} וַנִּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם-סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵלַי וַנִּסָּב אֶת-הַר-שִׁעִיר יָמִים רַבִּים:

הדילוג הזה מתבצע לא רק לאחר תיאור חטא המרגלים בפרשתנו, אלא גם לפניו. שימו לב לקפיצה המופיעה בתחילת הספר – מתיאור קבלת התורה בהר סיני קופצים אל חטא המרגלים²¹:

{יט} וַנִּסַּע מִחֵב וַנֵּלֶךְ אֶת כָּל-הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר רִאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָנוּ וַנָּבֵא עַד קִנְז בְּרִנֶּע: {כ} וַאֲמַר אֲלֵכֶם בְּאַתֶּם עַד-הָר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ: {כא} רְאֵה נָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ לִפְנֶיךָ אֶת-הָאָרֶץ עַל־רֹשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אֶל-תִּירָא וְאַל-תַּחַת: {כב} וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כְּלָכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַח אֲנָשִׁים לִפְנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ וַיִּשְׁבוּ אֲתָנוּ דִּבֶּר אֶת-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלָה-בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֶיךָ:

רש"י עוסק בביטוי "ראה נתתי לפניכם את הארץ" ואומר:

ראה נתתי - בעיניכם אתם רואים. איני אומר לכם מאומד ומשמועה:

²⁰ הערת אגב: לא ניתן לומר ש"תשובו" באה לתאר ששבו מן ההעפלה, שכן מי שהעפיל להר - נפל ולא שב.

²¹ דברים א', יט-כב.

היאך הם רואים בעיניהם את הארץ? ממשיך רש"י:

באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה, אילו לא שלחו מרגלים - לא היו צריכים לכלי זין:

כביכול משה אומר להם כאן: המרגלים נשלחו רק בתור חיזוק, מתוך האמונה השלמה של משה בטוב הארץ. הקב"ה אמר להכנס לארץ, המרגלים אמרו שיש בה נפילים – את כל זה ידענו, אבל השאלה היא אחת: האם אתה מאה אחוז מאמין או לא? באו אליך עשרת גדולי הדור ואמרו כך וכך, אז מה? איך זה פוטר אותך מאחריות? האם אתה מאה אחוז מאמין, או לא? זוהי התחלה של תשובה לשאלותינו.

השבוע, בהלוויתו של הרב אלישיב זצ"ל מצאתי את הרב יעקב עדס ליד קברו של הרב, הוא תפסני ודיבר איתי ארוכות. הוא למד שנים הרבה אצל הרב אלישיב, והוא אמר לי שפעם לא היה ניתן ללכת במאה שערים מרוב הפשקולים הנוראים שהיו שם והכילו דברי לשון הרע. בשלב מסוים הם שאלו את הרב – איך מסתדרים עם כל מה שכתוב שם? והוא אמר להם: "אצלי, מה שלא כתוב בגמרא - לא כתוב!".

מה בכיה של חינוס? עצם זה שהיו שם עשרה גדולי הדור, או שיש שם נפילים או בני ענק, אין לו שום רלוונטיות לעצם האמת. מה שלא כתוב בגמרא - לא כתוב. העם בכו כי הכל היה ריאלי נטו, וזה - חינוס. כי אם אתה רק מאמין – כל זה (הנפילים, בני הענק וכו') - כלא קיים. ואם זה קיים – אתה לא מאמין!

אילו היינו עומדים באותו מעמד לאחר החטא ושואלים את האנשים מה הדבר החמור בעיניהם – הם היו מזכירים אלף ואחת דברים אחרים מלבד בכית החינוס. הבכי לא היה נחשב, לא היה עולה בחשבון כלל. ועל זה בדיוק יש הוטבע המושג "תשעה באב". שנאת חינוס אומרת את הדבר הבא: השנאה – היא חינוס, היא שולית, ויש דבר אחר שהוא העיקר ובו יש להתעסק.

עסקנו בשנה שעברה בדברי הזוהר הקדוש על מלחמת ישראל במדין – כאשר משה קורא לישראל לנקום את "נקמת ה' במדין"²², ושם אומר הזוהר שיש קליפה הנקראת "קליפת מדין" וצריך היה שדוקא משה יכריע אותה, ולעומתה יש קליפה הנקראת "קליפת שבעה עממין" שהיא נתונה להכרעת ישראל. "קליפה" פירושו משהו שמסתיר את האור המקורי, והוא מייצר עוד ועוד קליפות המכסות עוד ועוד את האור, עד שאתה חושב שהקליפה היא דבר בפני עצמו. במקום אחר בזוהר כתוב שבבית ראשון היתה מלחמה על קליפת שבעה עממין – כלומר מלחמה על שבע קליפות, ובבית שני המלחמה היתה על קליפת מדין.

האדמו"ר הזקן הסביר ששבעה עממין מסמלים במובן האישי והפרטי של האדם את שבע המידות הרעות, וכמו שישנן שבע מידות טובות (חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד וכו') – כך יש גם את ההפך מהן, בהן לוקחים את אותם הכוחות לצד האחר. המלחמה בשבעה עממין מייצגת אצל הזוהר את המלחמה במידות הרעות – ניאוף, גזל, כעס, וכו'. אין אחד בעולם שיוכל להסביר לי

²² במדבר ל"א, ג.

שהניאוף הוא טוב. מדובר באשת איש והפגיעה היא ברורה. אלא מה, אותו אדם מכור. למחלה כזו - קשה ככל שתהיה - יש טיפול. אמנם חלק מההתמכרות היא התכחשות מן המחלה, אבל ברגע מסוים של צלילות - האדם מבין שהוא חולה ומשם הוא יכול כבר להתחיל במהלך של החלמה. זהו בדיוק פירוש המושג "נתגלה עוונם": עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים - זה רע, זה קשה, זה נוראי, אבל מדובר במחלות מוגדרות. זוהי קליפה מוגדרת שעליה חרב בית ראשון. על מחלה גלויה כזו בשבע המידות צריך טיפול מתאים של שבעים שנה.

לעומת זאת, אחרונים - לא נתגלה עוונם. קליפת מדין באה מהמילה "מדון", מריבה. אומת מדין היא אומה שאין לנו שום ענין איתה, שום רקע משותף. תמיד נראה לנו שמדובר בשחקן צדדי בסיפור שלא מופיע בגלל סיבה עקרונית באמת. אבל, האם מישוהו עצר וחשב שמשה רבינו את רוב שנותיו עשה במדין? מאז שהיה נער וברח מהאנשים שביקשו להרגו ועד גיל שמונים היה משה במדין. וכמובן שציפורה אשת משה - מדינית היתה. אפילו כאשר בלק ובלעם מנסים לקלל את ישראל, פתאום מגיעים "זקני מדין וקסמים בידם" ואז אנו מבינים מהיכן החל כל המהלך של גיוס בלעם למערכה. שלא נדבר על בנות מדין שהחטיאו את ישראל בעבודה זרה הנמוכה ביותר שיש. ולאחר כל זאת, משה רבינו קרוע קודם מותו לנקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים, ורק לאחר מכן יוכל להאסף אל עמיו. למה כל כך חמור הדבר? מפני שבעוד שאנו יכולים להבין את האינטרס של מואב לתקוף את ישראל - מתוך החשש שישראל יתקפו אותם תחילה, אצל מדין אין שום לימוד זכות שכזה, אין שום נימוק הגיוני לתוקפנות מצידם, זוהי "שנאת חנם" של ממש.

האדמו"ר הזקן היה אומר (במאמר שאותו הרבי הריה"ץ אמר שהיה חוזר ואומר "כדי לטהר את אויר העולם") שהקליפה של מדין היא כמעט בלתי ניתנת להגדרה כי היא כל כך דקה, זוהי קליפה שלא ניתן להגדיר אותה כמחלה בכלל, זוהי קליפה של שנאת חנם, זוהי קליפה של **מדון**. אדם שונא את חבירו וחושב שיש לו סיבה - שחבירו רשע, מנוול, ואומר לך: "אל תתמקד בשנאה אלא תתמקד בנושא", העובדה שהוא מלבין ושונא "על הדרך" - זה לא העיקר (לכאורה), אלא עליך להתמקד בשבע המידות הרעות - בגילוי העריות, בשפיכות דמים ובעבודה זרה. כנגד זה אומר הרבי הרש"ב שקשה קליפת מדין מפני שהיא הקליפה שבה הראשונים שנכשלים בה הם תלמידי חכמים! קשה קליפת מדין כי היא מתקיפה בעיקר אל אלה שעומדים על הדין. לכן, דווקא משה הוא זה שאמון על המצוה הזו יותר מכולם.

על מה חרבה ירושלים? כשהולך המארח לסלק את בר קמצא מביתו - הוא משוכנע שהוא עושה מעשה של אמת וצדק. שימו לב שכל השמות מוזכרים בסיפור הידוע הזה מלבד לשם אחד - השם של המארח, אותו אחד שגרם לכל. מדוע שמו של המארח לא מופיע? מפני שכולנו הם אותו המארח, בבחינת "השלם את החסר". כעת ברור יותר המושג "לא נתגלה עוונם". בית שני היה מלא תורה ומצוות וגמילות חסדים, אבל באותה מידה ואף יותר בשנאה. ומדובר בשנאה שמגובה ב"דין" לכאורה. על רעיון קמצא ובר קמצא חיה חברה שלמה. אף אחד לא העיר למארח כי אף אחד לא רצה להפסיד את מקומו וכבודו באותה סעודה שבה ישבו גדולי העיר. זה ממש לא "פוליטיקלי-קורקט" להעיר ולסכסך בין שני המכובדים. במצב שכזה - אין שום סיכוי שיתגלה העוון, הוא מסתתר שם.

אני אומר דבר חמור: בשביל מה לנו לבזז את הזמן על תפילות על קום המקדש כשאנו לא עובדים על תיקון הדבר הזה? כל עוד הדבר הזה לא מתוקן בנו, טוב שלא יבנה המקדש. בשביל מה שיבנה? בשביל שנוכל לומר "היכל ה' היכל ה' המה"²³ ולקבל לגיטימציה למעשינו הרעים? לצערי, בדבר הזה איננו מאמינים בה' אלוהינו. למקדש יש תפקיד מרכזי אחד – לעשות שלום בעולם; שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אבל גם - ובעיקר - שלום בין אדם לחבירו.

אומרים חז"ל במסכת אבות²⁴:

הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

יש הרבה משניות במסכת אבות שבהן מופיעה הלשון "הוי" ("הוי זנב לאריות", "הוי גולה למקום תורה", "הוי שותה בצמא את דבריהם" ועוד). מדוע לא אמר הלל: "הוי אוהב את הבריות", מדוע בחר בלשון שבחר דווקא? אומר הלל – היו הרבה רבנים לאורך הדורות, אבל כרטיס כניסה לבית המדרש הוא להיות תלמידו של אהרן דווקא. בנוסף, במילה "הוי" הלל אומר לנו שהוא עצמו עבד על השלום הזה יום-יום, שעה-שעה. בא הלל הזקן ואומר: "הוי" – היה כל יום מחדש, תהווה את זה מחדש, בדוק ושאל את עצמך: האם אתה מתלמידיו של אהרן או לא? הלל הזקן מציב את ה"הוי מתלמידיו של אהרן" כבסיס לכל התורה כולה. משה הוא "רבינו", אבל אהרן הוא ה"רבה".

על מה אבדה הארץ? על שהעמידו דבריהם על הדין? על שנאת חנם? שלא נתגלה עוונם? כל זה ענין אחד הוא. פתחנו הכל בשאלה מה בין חטא המרגלים לבין תשעה באב? ועל כך מגיעה התשובה - חטא המרגלים הוא חטא שולית יחסית. אנו טוענים שהחטא העיקרי שארע בתשעה באב של השנה השניה לצאת בני ישראל ממצרים הוא בכית העם בלילה ההוא.

אהבת ה' נבחנת באהבת בניו. אם אתה מחליט לשנוא את אחד מבניו, אז אתה שונא את הקב"ה! קליפת מדין יכולה להסתתר בזקן לבן וארוך, ואין זה משנה את האמת – זוהי קליפה שהראשונים שיכולים ליפול בה הם תלמידי חכמים.

בליל תשעה באב חטאו המרגלים, אבל אנחנו היינו אלה שהפכו את הריאליה ליותר חשובה מן האמונה. הפכנו את הבכי – לחינם. כאשר אדם שונא את האחר, הוא הופך את הא-לוהי שבחבירו לפחות חשוב מאשר הדבר שבגללו הוא שונא אותו. זה היינו הך. אהבת ישראל של היהודי שלידך היא המבחן של אהבת הקב"ה.

²³ ירמיהו ז', ד.

²⁴ אבות א', יב.

יש ביטוי ב"היום יום" בח' מנחם אב של השבוע. ושם כתוב בשם האדמו"ר המוהרא"ש:

מהי חסידות ויראת שמים אם יש פגם באהבת ישראל?

ונסיים בדברי הרב קוק זצ"ל²⁵:

אם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו, על ידי שנאת חינו, נשוב להבנות, והעולם
עמנו יבנה, על ידי אהבת חינו.

²⁵ אורות הקודש ג' שכ"ד.